

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כא, תש"ל

להשלמת הנמצא במילונים

אֲשֶׁר וְקַיִם (של"ד)

„ובפרט נודע כי מקובל ותורני מהולל ומנו ר' מרדכי דא"טו
חבר מקרוב ספר מיוחד לזה קראו על שם אחיו מגדל דוד
אשר בו אשר וקיים היות מקוה גדול לישראל על
התחלת גאולה ובנין הבית בשנת של"ה" (ספר מאור עינים
לר' עזריה מן האדומים, מנטובה של"ד, פרק מ"ג, דף
קל"ט ע"א).

(תקי"ב) „ולא עוד אלא אפילו שהוא ז"ל ג"כ מקיים
ומאשר מציאות מגידי בעלטה מופלאים מאד" (יעב"ץ,
תורת הקנאות, אמשטרדם [תקי"ב], דף מח ע"א).

מֵאֲשֶׁר וּמִקַּיִם (תקי"ב)

(ראה „לשונונו לעם" קונטרס קצ"ח, תשכ"ט, עמ' 172)

„הנה עכ"פ דבר מאומת מאושר ומקוים הוא
מהאר"י ז"ל מי לנו גדול ממנו וגם מוסכם ומצוי בפי כל
זקנינו ואבותינו הנאמנים" (יעב"ץ, תורת הקנאות,
אמשטרדם [תקי"ב], דף מח ע"א).

(תרכ"ו) „אמנם לא ידעתי למה נגרע המורה העברי
מהמורים הנוצרים בביה"ס למתחילים אשר כמעט המה
מאושרים ומקוימים על כנם מאת שליט גליל
הלמודי יצאו חפשי מקהלם, אם גם לא גמרו חוק למודם
רק בביה"ס המחוזי" (יצחק ווייס, צאו וראו אינו דרך

הטובה שיבור לו בית הספר, "המליץ", שנה שישית, גיליון 1, עמ' 13).

(תרכ"ז) "יסודי חכמת הטבע הכללית, ספר המנוחה והתנועה, יכלול בקרבו יסודי חכמת המעכאניק וחכמת השמע... מאושר ומקוים על ידי המיניסטער אשר להשכלת העם" (מתוך שער ספרו של צבי הכהן רבינוביץ, ווילנא, תרכ"ז).

רואה חשבון (תק"ן לערך)

"צריך לבחור אנשים הגונים בכל עיר ועיר להיות משגיחים על העם לשמור את החוקים... וצריך ליתן להם מקצת התמנות הקהילה לצורך פרנסתם, כגון מכריו החוקים, נאמן הקהילה, רואה חשבון, גבאי ביקור חולים, מוכר רפואות ודיינות וכדומה" (מנדל לפין, ליקוטי כללים, סימן ז'. חיבור זה, שנכתב בשנת 1790 לערך, נשאר בכתב-יד בספריית יוסף פרל בטרנופול, ונתפרסם בידי נ"מ גלבר בספר היובל לכבוד אברהם ווייס, ניו-יורק תשכ"ד, עמ' רפז—שא).

תפוח אדמה (תקמ"ט)

"תפוחי אדמה (ערד עפפעל), תמה מיני פירות האדמה אשר יגדלו תוך הארץ בשורש איזה עשב, והעשב אין לו תועלת כי אם למספוא הבהמות, אמנם התפוחים תמה לתועלת גדול, כי נאכלים מבושל במים עם מלח, או יוקחו לשאר מיני תבשיל ומרקחת, גם יאפו ממנו לחם ומיני לביבות, ושאר מיני זן (ברוך לינדא, ראשית

למודים, ברלין, תקמ"ט, 1788, שער שביעי, דף עז ע"א) 1.
(תקפ"ג) "מציאת אמעריקה הוא דבר יקר אשר אין ערוך
אליו בכל המעשים הגדולים אשר נעשו במשך אלף שנה
האחרון הזה... היא הביאה לנו את תפוחי² האדמה
המכלכלים רבבות אלפי אנשי מחסור בעת בצורת" (מרדכי
אהרן גינצבורג, ספר גלות הארץ החדשה על ידי קריסטאף
קאלומבוס, חובר מאת חכם גדול מחכמי עם אשכנז האדון
קאמפא ונעתק ללשון הקודש, ווילנא, תקפ"ג, חלק שלישי,
עמ' 52).

(תרכ"א) "אם יכלכלו את השפן (קאנינכעז) רק בתפוחי-
אדמה לא מבושלים ובמים הלא יגוע בעוד שני שבועות;
ואם יכלכלוהו רק בשעורים ומים ימות בעוד חמשה
שבועות. והנה תפוחי האדמה ושעורים הלא טובים
המה ונאותים לכח עכולו ובמה איפה (!) נתלה סבות
המות? בלי ספק בזאת אשר להשעורה לבד ולתפוחי
אדמה לבד יחסרו היסודות ההם הדרושים לגיית השפן.
ואולם בתת להשפן מים שעורה גם תפוחי האדמה
חיה יחיה וידע שלו בבטנו, יען מה, יען אשר בהתבוללם
יחד ימצאו בהם כל היסודות הדרושים" (ש"י אבראמאווין
[מנדלי מוכר ספרים], חכמת הנתוח, "המליץ", שנה
ראשונה, גיליון 32, ח' בסיוון תרכ"א, עמ' 583).

1. עדות זו נזכרת בספרו של עמנואל לעף, Flora, כרך ג',
עמ' 381. במקום אחר (כרך א', עמ' 39) הוא מזכיר משמו של לינדא
"תפוחי ארץ" במשמעות זו. העיריני על כך מר מאיר מדן.
2. במקור ספק 'תפוחי'.

נראה שבשנת תקכ"ט (1769) עדיין לא שימשה המלה 'תפוח-אדמה', שכן מצאנו כתוב באחת השאלות שנשאל ר' יעקב מעמדין: "ובהיותי במנהיים רצו לאסור הפרי הארץ שקורין ערד עפפל או קארטופלין, מפני שעושין מהם קמח ואני עמדתי כנגדם, ביודעי שאין הצבור יכולין לעמוד בזולתם. והוא מאכל עניים וראיתי המעשה כמה פעמים שבני הכפרים האכילו אותם לבני ביתם מאין להם לחם ומזון די" (שאלת יעב"ץ, חלק ב' סי' קמ"ז; בתוך שאלה שהריץ יעקב הכהן מהנובר ביום ל"ג בעומר תקכ"ט; בתשובתו של יעב"ץ מיום י"א בסיוון תקכ"ט אין המלה 'תפוח-אדמה' נזכרת, וכן לא המלים 'ערד עפפל' או 'קארטופלין').

במילון בן-יהודה, עמ' 7846 בסופו, מובאת עדות אחת ויחידה לצירוף 'תפוחי אדמה': "ולחתות תפוחי אדמה אפויים מתוך האפר (מנדלי, מסעות בנימין השלישי)". מי שיבקש עדות זו במהדורות המצויות של "מסעות בנימין השלישי" לא ימצאנה, שכן לפני בן-יהודה היה הנוסח הראשון של "קצור מסעות בנימין השלישי", אדעססא, תרנ"ו; נדפס כנספח ל"פרדס", אוסף ספרותי, ספר שלישי, תרנ"ז (1896). שם, בעמ' 51, נמצאת המובאה שבמילון בן-יהודה. לקראת מהדורת היובל של כל בתבי מנדלי, שינה המחבר, וכל מקום שכתב בנוסח הראשון של "מסעות בנימין השלישי" (1896) 'תפוחי אדמה', כתב בנוסח השני (תרע"א) 'בולבוסיים'.

„הר הזיתים... מלבד עצי הזיתים הרבים הגדלים על ההר הזה, ימצאו שמה גם עצי תאנה תמר ורמון וגם תפוחי זהב (פאמערנאנצען)“ (שלמה לעוויוזאהן, מחקרי ארץ, וין, 1819, דף לח עמ' א; בהערה למלה 'פאמערנאנצען' כותב המחבר: „השם הזה אשר יקראו בו בלשון אשכנז מין תפוחים ידועים, הוא נגזר מן השמות *poma aurantia* בלשון רומי, אשר ענינם הוא כענין השמות תפוחי (*poma*) זהב (*aurantia*) בלשון עבר; והנה בספר משלי (כ"ה) יזכרו תפוחי זהב; ויתכן כי דעת הכותב היתה על התפוחים הנוכחים“. עד כאן דברי שלמה לוויזון.

במילון בן־יהודה, עמ' 7846 בסופו מובאות שתי עדויות לצירוף 'תפוח זהב' מספרו של שמשון בלוך „שבילי עולם“. ממראי המקומות מסתבר שלפני בן־יהודה היתה מהדורה מאוחרת של הספר. החלק הראשון של „שבילי עולם“ הכולל 'תכונת אזיא' יצא לראשונה בשנת 1822. החלק השני, הכולל 'תכונת אפריקא', אשר ממנו מביא בן־יהודה את הבאותיו, יצא בשנת 1828. המובאה הראשונה המתחילה „כל פרי הנגב“ וכו' מקומה שם בדף ו' עמ' א'; המובאה השנייה המתחילה „כטוב לבם“ וכו' מקומה בדף ל' עמ' ב'; הוסף גם דף כ"ג עמ' א': „תפוחי זהב (פאמערנאנצען) וציטראנען טובים מאד אך לא לרוב“.

אַרְצוֹת־הַבְּרִית (תרכ"ב)

(ראה "לשוננו לעם" קונטרס קעו"קעו, תשכ"ז, עמ' 115)

"תולדות אברהם לינקאלן ראש נשיא ארצות הברית
באמעריקא" ("המבשר" שנה שנייה, גיליון 13 מיום י'
בניסן תרכ"ב).

ר"ס

סדר קריאת מספרים בתמרור

בחוברת 4 של "פסקי-דין של בית המשפט העליון",
שיצאה ב"ח במרחשון תש"ל, נתפרסם פסק-דין, שחרץ בית
המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים פליליים,
בכ"ד באלול תשכ"ט, בעניין סדר קריאת מספרים בתמרור.
מר אנוש בר-שלום, שהחנה את רכבו ב-1 אחה"צ
(13.00) ליד תמרור, שלפיו נאסרה החניה "בין השעות
07.00/19.00", טען בבית המשפט העליון, לאחר שחויב בבית
המשפט המחוזי בתל-אביב, שסדר הקריאה של מספרים
בעברית הוא מימין לשמאל, והאיסור הוא אפוא מ-7 בערב
(19.00) עד 7 בבוקר.

בית המשפט העליון פסק:

א. מחובת הרשות, בכואה להציב תמרור, להבליט את כונתה
בצורה ברורה, שאינה משתמעת לשתי פנים, כך שהכתוב על התמרור
אינו מצריך פירושים מצד הנהג, והוא אינו חייב להרהר בדבר
משמעותו.